
"THE ILLICIT CONDUCT" – A CONCEPT REQUIRING AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Dana Diaconu, Assist. Prof., PhD, West University of Timișoara

Abstract: Legal liability represents a legal element. It involves the establishment of an individual and determined obligation of a person to have a particular conduct. For example, following the establishment of their legal liability, a person must comply with a type of imposed conduct to repair the damage, to take certain measures, to submit to a sentence, to cease certain activities. Clearly, such obligation does not directly legitimize itself through the authority of the law, as is the case with the generic obligations that any person has in relation to the legal order which recognizes them as a legal subject. The conduct which imposes itself through the establishment of the legal liability is created ad hoc, through an act of saying the law (juris-dictio). From a social perspective, this imposed conduct is a reaction to the conduct which is inconsistent with the legitimate expectations of society. From a legal perspective, the imposed conduct is an obligation established in the burden of a legal subject with a view to reconfirm the damaged legal order. In order to "say the law" and establish the liability, the judgment must however pass from a factual, concrete situation to an individual legal obligation. How does this passage occur? What role does the illicit conduct play in such judgment?

The relationship between the illicit conduct and the legal liability lies on a legal level. However, the understanding of the illicit conduct is a dynamic concept, very close as meaning to an act (a factual act), capable of producing (legal) effects and which triggers the assuming of the sanction, leads in the legal reasoning to an impermissible lack of distinction between the objects of the factual level and those of the legal one. The legal reasoning of the branch legal doctrines cannot handle this confusion since it is the task of the theory of law to identify the source of the problem and to offer valid theoretical solutions.

In light of the comments above, Hans Kelsen's theory on causation and imputability and Wesley Hohfeld's valuable theory regarding legal relationships provides the elements necessary to understand the true relationship between unlawful act and legal liability. The unlawful act is a condition of legal liability, but not in the sense of element generating legal liability, amongst other elements, nor in a logical sense (it is not a mere logical antecedent). The relationship between the unlawful act and the legal liability is strictly normative. The law is the one that alleges the liability of an unlawful act. The rule of law (as an act of will) is thus involved in a reasoning of the science of law that identifies the relationship of attribution that connects a legally qualified conduct (the conduct that the legally liable person must have) and another legally qualified conduct (the unlawful act). Since legal liability is linked to the "unlawful act" and not the "illegal act", this means that, in a subtle way, the act of enforcing the law cannot be done without knowledge of the law and of the type of relationships that really function within the legal reality. The understanding of unlawfulness of a fact can be done only in theoretical and interdisciplinary contexts.

Keywords: liability, illicit, conduct, imputability, unlawfulness.

1. În teoria și practica dreptului ideea că fapta ilicită este o condiție a răspunderii juridice este deja un loc comun. Lucrarea încearcă să pună în stare de problemă această relație

și să sesizeze care este raționamentul juridic care leagă stabilirea răspunderii juridice de fapta ilicită.

Răspunderea juridică este un element de drept. Ea constă în stabilirea unei obligații individuale și determinate a unei persoane de a avea o anumită conduită. Spre exemplu, în urma stabilirii răspunderii sale juridice, o persoană trebuie să se conformeze unei conduite impuse de a repara prejudiciul, de a lua anumite măsuri, de a se supune unei pedepse, de a înceta anumite activități. În mod evident, o atare obligație nu se legitimează direct prin autoritatea unei legi, cum sunt obligațiile generice pe care orice persoană le are prin raportare la ordinea juridică care o recunoaște ca subiect de drept. Conduita care se impune prin stabilirea răspunderii juridice este creată *ad hoc*, printr-un act de spunere a dreptului (*jurisdictio*). Din punct de vedere *social*, această conduită impusă este o reacție față de o conduită care nu este conformă cu așteptările legitime ale societății¹. Din punct de vedere *juridic*, conduita impusă este o obligație stabilită în sarcina unui subiect de drept în vederea reconfirmării ordinii juridice lezate. Pentru „spunerea dreptului” și stabilirea răspunderii, judecata trebuie să treacă însă de la o situație *factuală*, concretă și de la o obligație juridică generală, la o *obligație juridică individuală*. Cum are loc această trecere? Ce rol joacă „fapta ilicită” în această judecată? Acesta este obiectul prezentei cercetări.

“Fapta ilicită” este și ea un element de drept. Este o calificare juridică a unei situații factuale. Această afirmație, care nu pare să ridice probleme teoretice sau practice, este însă infirmată de modalitatea concretă în care se desfășoară raționamentul juridic. O analiză sumară a raționamentelor din dreptul penal și civil² pun în evidență că (1) „fapta ilicită” este prezentă în raționamentul juridic cu sensul dinamic de “faptă”, în relație cu efectele ei și cu autorul ei, și nu în sensul de “ilicit”, în relație cu *criterii acceptate de iliceitate*; (2) analiza “faptei ilicite” prezintă aderențe cu analiza vinovăției autorului faptei, ceea ce afectează inevitabil raționamentul juridic al stabilirii răspunderii; (3) criteriile de iliceitate nu sunt univoce și nu au o utilizare clară. În schimb, în dreptul internațional, spre exemplu, conceptul de “faptă ilicită” este mult mai clar construit ca figură juridică, dată fiind, în acest domeniu, preocuparea pentru a agreea o metodă de raționare care să permită calificarea unei fapte ca “ilicit internațional”. Vom dezvolta aceste idei, în limitele lucrării, în cele ce urmează.

2. În dreptul civil, drept comun față de celelalte domenii ale dreptului, *Lex Aquilia* din dreptul roman a definit un tip de delict civil pentru care este necesar un *damnum corpore corpori datum*. Dauna trebuie să fie cauzată prin faptul material al delinventului (*corpore*)

¹ Care sunt așteptările legitime ale societății este o chestiune *extra-juridică* (de cele mai multe ori politică sau ideologică), dar cu mare influență asupra dreptului. Spre exemplu, doctrina civilă sesizează o metamorfoză în evoluția dreptului civil, acum bazat pe un nou fundament, pe o ”ideologie a reparației” (a se vedea Sache Neculaescu, “Reflecții privind soluțiile Noului Cod civil în materia răspunderii civile delictuale”, în volumul *Noul Cod civil, Comentarii*, coordonat de Marilena Uliescu, Editura Universul Juridic, București, 2011, p. 198-250). Jean Carbonnier observă “victimofilia” noului drept civil, afirmând cu privire la dreptul francez că “Notre système juridique donne l’impression que, pour lui, la victime est la personne la plus importante du monde” (a se vedea Jean Carbonnier, *Droit civil, Obligations*, Paris, Presses Universitaires de France, Paris, 2000, n° 199, p. 362.). Aceeași idee o regăsim și în reglementarea unei obligații subsidiare de indemnizare a victimei” prevăzută de art. 1368 alin. (1) din Noul Cod civil în sarcina “autorului prejudiciului” lipsit de discernământ (a se vedea Sergiu Gherdan, *Răspunderea delictuală subsidiară*, în “Pandectele Române” nr. 6/2012, p. 124-127).

² Legislațiile civile tind să exemplifice fapta ilicită, să ofere ipostazieri ale acesteia: conduita *widerrechtlich* (împotriva dreptului), conduita *gegen die guten Sitten* (împotriva bunelor moravuri), conduita nepasătoare (care nu realizează un minim „duty of care”), mult disputata “greșală” (cu nuanțele caracteristice ale lui *la faute* din dreptul francez), conduita împotriva “ordinii publice și a bunelor moravuri”, simpla nerespectare a unei obligații legale. Chiar dacă în dreptul român se vorbește de o schimbare profundă a răspunderii civile adusa de Noul Cod civil, după cum putem observa din reglementarea tipurilor particulare ale răspunderii civile, nu se poate desprinde un *sens comun* al ilicitului civil (în unele situații este cerută culpa sau greșala, în altele doar nerespectarea unei obligații sau garanții).

unui obiect determinat (*corpori*). Dacă această legătură inițială “de la corp la corp” este naturală în cazul delictului *iniuria*, în actualele figuri ale ilicitului civil regăsim reafirmat acest “contact”, într-o construcție artificială a ilicitului civil: fapta ilicită îl cuprinde pe autorul său (care a “greșit”) și este gândită în raport *cauzal* cu prejudiciul³. Legătura de cauzalitate, în dreptul civil este analizată deci ca fiind stabilită între un fapt ilicit (care cuprinde însă și conduita, și pe autorul ei și ordinea de drept care califică conduita drept ilicită) și prejudiciu (care nu este propriu-zis un *damnum*, ci o consecință juridică a acestuia și care include, deci, răul efectiv și criteriile oferite de ordinea de drept pentru calificarea acestuia drept *prejudiciu*). Ideea de *corpore*, de contact, de transmitere intimă a energiei autorului asupra unui bun sau a unei persoane (care suferă, este “lezată”) s-a păstrat până azi în conceptul ilicitului civil printr-o foarte complicată înțelegere a “raportului cauzal dintre fapta ilicită și prejudiciu”. Ilicitul civil derivat din *iniuria*⁴ nu este doar un “breach of duty”, ci este un concept dinamic, o *faptă*. Desigur, această notă “acționalistă” face greu de separat fapta de făptuitor, și, în context cauzal, lipsa de distincție face să alunece problema cauzării în discuția despre vinovăție, astfel încât în loc să întrebăm “ce a cauzat dauna?” ajungem să întrebăm “cine a cauzat dauna?” și încercăm să dovedim că autorul este vinovat. Păstrat în figurile actuale ale ilicitului civil, *corpore* este, indistinct și “sediul faptei” și “sediul vinovăției”. Sub anumite aspecte, deși este mai puțin vizibil, acest “reziduu conceptual” afectează și dreptul penal.

În dreptul penal, “energia” *infractorului* este prezentă în infracțiune. Noțiunea de “ilicit penal” își construiește conținutul în jurul vinovăției autorului, cel mai bun argument fiind definițiile legale ale infracțiunii⁵. Dreptul penal analizează infracțiunea nu ca ilicit, ci ca faptă, al cărei “motor” eficient este infractorul. Acesta este *vinovat* pentru că a pus în operă energia sa în sensul săvârșirii faptei. De aceea societatea îi reproșează fapta și este pedepsit. Fapta are rezultate sociale periculoase, care sunt și ele semnificative pentru ilicitețea faptei, fiind analizată legătura cauzală dintre faptă și acestea. Infracțiunea este, așadar, dinamică, activă, îl conține pe infractor⁶. Din cauza acestui mixaj de elemente, doctrina dreptului penal

³ În opinia noastră, ideea că cele două condiții, *iniuria* și *corpore* trebuie să fie într-un contact fizic pentru marchează și acum unele concepte juridice, în principal modul în care utilizăm conceptul cauzalității în stabilirea răspunderii juridice. Faptul că în știința dreptului, este analizată o legătură de cauzalitate factuală, care este o legătură proprie ordinii naturale nu este criticabil, pentru că dreptul trebuie de cele mai multe ori să stabilească existența acestei legături în planul ordinii naturale. Dar faptul că acest tip de legatură, de cauzalitate, este stabilit de raționamentul juridic între obiecte ale lumii normative, cum sunt “fapta ilicită” și “prejudiciul” (care este un obiect “juridic”, spre deosebire de “daună”, care este un obiect natural), de exemplu, este neștiințific și face obiectul criticii în prezenta cercetare. Una dintre explicațiile noastre pentru această situație în care se află știința juridică este că fapta ilicită este folosită și înțeleasă în sens dinamic, cuprinzând pe autorul ei, adică tocmai în sensul adaptat acestei relicve a relației juridice aquilienne *corpore-corpori*.

⁴ Un studiu interesant, efectuat asupra dreptului francez, a investigat evoluția de sens care a premis adăugări de sens subtile ce au evoluat de la noțiunea romană de *iniuria*, la cea de *culpa* și, ulterior, la cea de “greșală”- a se vedea Emmanuelle Chevreau, Yves Mausem, Claire Bougle, *Introduction historique au droit des obligations*, Editura LexisNexis S.A., Paris, 2007, p. 86.

⁵ Cu titlu de exemplu, prezentăm ultima definiție a infracțiunii din art. 15 alin. (1) din Codul penal român: “Infracțiunea este fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție [s.n.- D.D.], nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o.” Dar nici doctrina de drept penal nu procedează într-o altă manieră. A se vedea, în acest sens, analiza amplă a infracțiunii G. Antoniu, *Unele reflecții asupra conceptului de incriminare și conceptului de infracțiune*, în volumul omagial *In honorem Radu I. Motica*, Universul Juridic, București, 2012, p. 31 și urm.

⁶ Legătura dintre doctrina penală a infracțiunii și morala catolică poate fi mai bine înțeleasă din analiza lucrării noastre cu privire la evoluția cercetării în drept- a se vedea Dana Diaconu, *De la „dreptul savant” la știința dreptului. O perspectivă epistemologică asupra cercetării în drept*, în “Analele Universității de Vest din Timișoara”, seria Drept, vol. 1/2012, p. 56-74. De asemenea, această legatură este sugerată și de profesorul Mihai Gheorghe prin referirea la importanța operei lui Thomas d’Aquino, pentru gândirea juridică europeană.

distinge “laturi” ale infracțiunii, cum sunt “latura obiectivă” și “latura subiectivă”⁷, înțelese ca adevărate elemente de structură a ilicitului penal. Or, ceea ce doctrina penală numește “latură subiectivă” este o realitate care, deși implicată în stabilirea răspunderii, este străină de figura ilicitului penal.⁸ Teoria dreptului penal ar trebui să fie aptă să califice o infracțiune de-subiectivizată, o faptă ilicită în sine. În opinia noastră, trăsătura caracteristică a infracțiunii este antijuridicitatea, prea puțin analizată însă de doctrină⁹.

În schimb, în dreptul internațional, art. 12 din Articolele Comisiei de Drept Internațional stabilesc o definiție a ilicitului internațional, care este “încălcarea unei obligații internaționale de către un stat”¹⁰. Rămâne la latitudinea statelor să vadă ce obligații au și ce conduită trebuie să aibă. Dreptul internațional poate cel mai bine distincția între răspundere (*liability*) și “responsabilizare” (*responsibility*). Integrând această distincție, dreptul internațional public atribuie, în opinia noastră, cel mai corect sens noțiunii de “ilicit”, având meritul de a-l scoate pe autorul faptei ilicite din ilicitul însuși.

Autorul citează următorul pasaj, extrem de relevant din *Summa Theologica*, I-II, 18, art. 6: “Actul voluntar se compune din două acte, unul interior, altul exterior, fiecare cu obiectul său. Obiectul propriu al actului interior este scopul, pe care actul exterior îl materializează”- a se vedea Mihai, Gheorghe, *Fundamentele dreptului, Știința dreptului și ordinea juridică*, vol. I, ediția a doua, Editura C. H. Beck, București, 2009, p. 251.

⁷ În acest sens, s-a spus că definiția legală a infracțiunii prevăzută de Noul Cod penal este prea largă (cuprinzând și vinovăția și imputabilitatea printre trăsăturile ilicitului penal). Totuși, ce nu au luat în calcul aceste critici este că imputabilitatea nu este *a faptei penale* asupra făptuitorului, ci *a sancțiunii penale* asupra persoanei răspunzătoare. Pentru înțelegerea acestui raționament, teoria lui Hans Kelsen cu privire la cauzalitate și imputabilitate, expusă spre finalul lucrării este extrem de utilă.

⁸ În teoriile penale finaliste și moralizatoare, cum sunt cele germane, ilicitul penal include nu doar actul material interzis, ci mai ales scopul urmărit de agent (ambele “ingrediente” fiind incluse în ceea ce alte doctrine penale numesc “element obiectiv”). În acest sens, G. Antoniu face sublinierea că în această doctrină, actul material nu are relevanță penală decât dacă aparține infractorului și dacă este orientat într-o anumită direcție, pe baza unui proces psihic care îi imprimă o anumită finalitate; procesele psihice ale intenției și culpei nu sunt analizate în cadrul elementului subiectiv al infracțiunii, ci chiar “în cadrul elementului obiectiv, adică al acțiunii sau inacțiunii ca trăsătură subiectivă a ilicitului” – a se vedea George Antoniu, *Vinovăția penală*, Editura Academiei Române, Ediția a II-a, București 2002.

⁹ G. Antoniu, *Unele reflecții ...op. cit.* p. 43-44. Autorul apreciază „...antijuridicitatea implică o definiție de relație dintre acțiune (inacțiune) și ordinea de drept”, „o însușire a acțiunii (inacțiunii) de a coincide sau nu cu cerințele ordinii juridice”, dar nu utilizează acest concept pentru înțelegerea infracțiunii, ci ca un criteriu pentru analizarea cauzelor justificative.

¹⁰ Lucrările CDI, publicate în Yearbook Of The International Law Commission din 2001, *Volume II, Part Two, Report of the Commission to the General Assembly on the work of its fifty-third session*, United Nation Publication, 2007 sunt disponibile *in extenso* online pe site-ul oficial a ONU. ¹⁰ Articolul 12 al CDI prevede astfel: „Existența unei încălcări a unei obligații internaționale. Există o încălcare a unei obligații internaționale de către un stat atunci când un act al acestui stat nu este în conformitate cu ceea ce se cere privind această obligație, indiferent de originea sau caracterul său. [Article 12. Existence of a breach of an international obligation. There is a breach of an international obligation by a State when an act of that State is not in conformity with what is required of it by that obligation, regardless of its origin or character.]” Mai mult, în conformitate cu articolul 43 și 43 din Articole, statul care se consideră lezat trebuie să invoce răspunderea statului responsabil, care a încălcat o obligație primară; în consecință, pentru declanșarea mecanismelor care pun în practică obligațiile secundare (*cessation, non-repetition, reparation* în toate formele sale), trebuie ca statul în cauză să fie declarat răspunzător internațional pentru un ilicit. În plus, jurisprudența internațională și lectura art. 43 au arătat că și alte state pot să ceară măsuri și reparații din partea statului declarat responsabil. În acest sens, a se vedea James Crawford, *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect*, în “The American Journal Of International Law”, [Vol. 96], 2002, p. 881.

Stabilind reguli pentru răspunderea consecutivă faptei ilicite și reguli separate pentru imputarea sancțiunii, dreptul internațional public are un mare avans metodologic față de multe sisteme de drept intern în problemele răspunderii juridice. Distincția pe care am găsit-o aici între *obligățiile primare* și cele *secundare* nu este numai una funcțională și organizatoare, ci și una profund necesară¹¹.

Cele două concepte permit juristului să identifice în mod distinct două probleme, în ipoteza în care un stat se consideră lezat printr-un ilicit internațional: (1) dacă avem un ilicit internațional imputabil (pentru că s-a încălcat o obligație internațională și această încălcare poate fi atribuită unui stat); răspunsul pozitiv la această chestiune implică “localizarea unei obligații internaționale” (obligație primară) și aprecierea că prin conduita unui stat a fost încălcată această obligație; rezultatul acestui demers furnizează un stat “răspunzător” (*responsible*) din punctul de vedere al dreptului internațional; (2) care sunt consecințele legale ale ilicitului imputabil; răspunsul la această problemă conduce la stabilirea obligațiilor secundare (care stabilesc ce conduită va trebui să adopte statul care răspunde). Astfel, schema răspunderii internaționale implică două stări de drept: (1) o calificare juridică (faptul ilicit și imputabil) – responsabilitatea; (2) implicația acestei calificări (consecințele sale) – răspunderea. Schema pare mult simplificată față de cea din dreptul intern, unde mecanismul de trecere de la ipoteze de fapt la concluzii care implică stări de drept este deseori greu de algoritmizat (deci și de conceptualizat la nivelul teoretic general al științei dreptului).

Experiența diferită a subiecților relațiilor internaționale și nevoia de a agreea o schemă rezonabilă pentru a stabili, în final, răspunderea unui stat, ca și nevoia de a integra o “comunitate internațională”, în contextul exercitării suveranității de către toți membrii acesteia, toate alăturate slabei forțe coercitive (în sensul dreptului intern) a normei internaționale, concură la o abordare mult mai metodică a problemei ilicitului, în acest domeniu al dreptului. Putem afirma că unul dintre subiectul cercetării noastre, respectiv stabilirea unui sens generic pentru ilicit, profită din plin de acest efort și găsește în mecanismele care funcționează aici argumente profunde. Pe lângă o definiție foarte “răspicată” a ilicitului, care semnifică neconformarea la o ordine de drept (internațională), dreptul internațional pune în evidență ideea că “fapta ilicită” trebuie să fie analizată separat de “autorul” ei, pentru detașarea corectă și comunicabilă a legăturii de imputabilitate dintre aceasta și răspunderea internațională.

3. *Relația* dintre fapta ilicită și răspunderea juridică se situează în *plan juridic*. Totuși, înțelegerea faptei ilicite ca un concept dinamic, foarte aproape ca sens de o faptă (factuală), aptă să producă efecte (juridice) și care determină imputarea sancțiunii, antrenează în gândirea juridică o lipsă de distincție nepermisă între obiectele planului factual și cele ale planului juridic. Raționamentul juridic al doctrinelor juridice de ramură nu poate gestiona această confuzie, fiind sarcina teoriei dreptului ca printr-un să identifice sursa problemei și să dea soluții teoretice valide.

Observațiile pe care le-am făcut mai sus ne-au permis câteva comentarii și reflecții cu privire la figura teoretică a “faptei ilicite” în domeniile evocate.

În primul rând, am semnalat confuzia pe care expresia lingvistică “faptă ilicită” o aduce în mediul juridic. Expresia trimite la o noțiune dinamică și, așa cum am arătat mai sus, permite alunecarea gândirii către faptuitor, cu consecința (foarte gravă) a “asimilării” acestuia în ilicit. Prin urmare, din punctul de vedere al unei teorii generale, termenul *lingvistic* de “ilicit” (care desemnează conceptul *juridic* de “faptă ilicită”) este mai potrivit, întrucât nu trimite la o acțiune sau la o activitate, ci la o calificare juridică a unei conduite.

¹¹ Cu privire la această distincție, a se vedea James Crawford, *op. cit.*, p. 876.

În al doilea rând, ilicitul nu are elemente componente. Nu are “laturi” sau „elemente” structurale, cum pretinde dreptul penal. Nu îl cuprinde nici pe “vinovat”. Ilicitul este un concept normativ, sintetic. Dacă raționamentul juridic face abstracție de această natură, cum este cazul în dreptul civil și penal, nu este deloc surprinzător că “locul” lui în mecanismul răspunderii este infinit mai nuanțat, că doctrina trebuie să găsească justificări inutile și că schema răspunderii nu mai poate fi elaborată pentru un nivel general, teoretic.

În al treilea rând, ilicitul reprezintă o calitate (o notă, în sens logic) care se atribuie unei conduite care nu este conformă cu ordinea juridică. Este o calitate negativă, ceea ce o face greu de definit. De aceea, în opinia noastră, este corect să apelăm tot la o noțiune negativă, cum este “antijuridicitatea”. O conduită ilicită este, în opinia noastră, esențialmente antijuridică. Aceasta înseamnă că este ne-con-formă cu ansamblul sistemic al tuturor elementelor unei ordini normative juridice (reguli, principii, standarde, interese și expectative integrate în această ordine). Ilicitului i se poate da și o definiție pozitivă, dar nu în cadrul dreptului. O posibilă definiție, de ordin filosofic, ar putea fi că ilicitul este *o altă lume* decât *lumea creată de drept*. Este o lume cu alte ingrediente, *calitativ*¹² și esențial diferită de lumea pe care o proiectează ordinea juridică.

Nu criticăm folosirea expresiei de “faptă ilicită”, ci insistăm asupra conceptului juridic pe care aceasta îl exprimă și care nu ar mai trebui să conțină trăsăturile dinamice ale “faptei”. “Fapta ilicită” este un termen logic și juridic complet diferit de cel de “faptă”. Este doar o evaluare a faptei¹³ (și nu “fapta evaluată”). Este un rezultat, respectiv rezultatul calificării unei fapte (și acest termen este criticabil, fiind preferabil cel de *conduită*, care include mai explicit omisiunile) drept ilicite. De aceea, “fapta ilicită” nu poate produce nimic într-o ordine naturală. Pentru a fi folosită autentic ca atare, cu excepția propozițiilor care atribuie fapta ilicită unei persoane, orice aserțiune cu privire la “fapta ilicită” trebuie să stabilească o legătură între aceasta și un element *juridic*. Doar în dreptul internațional am observat că se respectă această cerință firească de logică generală. Subliniem însă că doar cu *acest sens* al “faptei ilicite”, putem avansa în mod corect în raționamentul juridic, pentru a stabili răspunderea juridică.

4. Observațiile de mai sus sunt confirmate de modalitatea în care este stabilită schema generală a răspunderii. Atât teoria generală a dreptului, cât și doctrinele de ramură utilizează o schemă a răspunderii juridice în care regăsim “fapta ilicită” dinamică și activă identificată în prima parte a lucrării. „Fapta ilicită” este înțeleasă ca o conduită aparținând unui faptuitor care, având un intelect și o voință nelaterate, a intervenit în mod nejustificat în cursul normal

¹² Pentru Wittgenstein, de exemplu, lumea este constituită din fapte, fiind chiar totalitatea faptelor. Propozițiile limbajului descriu faptele, doar că lumea însăși nu este un fapt și nu există un limbaj care să poată vorbi cu sens despre lumea în sine. O *acțiune*, în sens tehnic, se înscrie în cursul evenimentelor care se petrec *în interiorul lumii*; ea poate să contribuie la modificarea configurațiilor lucrurilor și poate să facă să apară noi fapte. Dar există și o *altă acțiune* care nu vizează faptele și este cea care provine *din voință*, indiferent dacă aceasta este bună sau rea. Această din urmă acțiune afectează lumea ca lume, lumea ca totalitate. Ceea ce schimbă voința este calitatea lumii după creștere sau diminuare. Voința bună suscită o lume care, ca lume, este calitativ superioară. Voința rea, dimpotrivă, suscită o lume care, ca lume, este *calitativ* mai rea. Diferențele *calitative* sunt diferențe marcate prin discontinuități. Nu putem trece de la un grad la altul parcurgând toată distanța intermediară ca și cum ar fi vorba de o diferență cantitativă. De aceea, fiind vorba de o diferență calitativă, lumea omului fericit este diferită de lumea omului nefericit. A se vedea, Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge, 2001, p. 87.

¹³ Facem precizarea că *evaluarea* are loc, în mod necesar, din punctul de vedere al unei *teorii juridice*.

al evenimentelor și a produs un rău social. În majoritatea doctrinelor elaborate pentru sistemele juridice bazate pe dreptul scris, răspunderea juridică a unei persoane se stabilește *pentru că* acesta ar fi *autorul* unei *fapte ilicite* care a produs un rău social. Condițiile „tragerii la răspundere juridică”, în cadrul acestei scheme, sunt: 1. să existe fapta ilicită; 2. să existe vinovăție; 3. să existe prejudiciu; 4. să existe raportul causal între fapta ilicită și prejudiciu.

Această schemă teoretică generală, regăsită și în disciplinele juridice de ramură este criticabilă. Punctul de pornire al criticii este modalitatea în care este stabilită relația de cauzalitate în vederea stabilirii răspunderii juridice. În primul rând, fără rigoare științifică, relația de cauzalitate este analizată în raționamentul juridic ca *element al răspunderii juridice*. Or, relația causală este *factuală* prin natura ei, deci nu este un “obiect” normativ, apt să stabilească relații în plan juridic. În al doilea rând, relația causală este analizată ca fiind stabilită între „fapta ilicită” și rezultatul acesteia. Desigur, numai asumarea unei “fapte ilicite” dinamice și active a putut să conducă la ideea că ea ar putea avea un *rol causal*. Fără îndoială, raționamentul juridic trebuie să investigheze și faptele propriu-zise și să analizeze rolul lor causal. Dreptul civil analizează, spre exemplu, relația *de fapt*, de la cauză la efect, dintre un impactul autoturism-pieton și dauna produsă victimei. Dar calificarea daunei ca “prejudiciu” este o problemă de drept, este o calificare juridică. La fel, este necesară calificarea juridică a conduitei care a stat la baza accidentului. Este însă criticabilă „forțarea” unei relații causale între fapta ilicită (element de drept) și lezarea ordinii de drept (element de drept).

5. Teoria lui Hans Kelsen cu privire la *cauzalitate* și *imputabilitate* furnizează elementele necesare pentru a înțelege relația autentică dintre fapta ilicită și răspunderea juridică¹⁴. Fapta ilicită este o condiție a răspunderii juridice, dar nu în sens de element dinamic și generator de răspundere juridică, alături de alte elemente și nici în sens logic (nu este un simplu antecedent logic). *Relația dintre fapta ilicită și răspunderea juridică este strict normativă*. Legea este cea care impută răspunderea¹⁵ unei fapte ilicite. *Regula de drept* (ca act de voință) este implicată, așadar într-un *raționament al științei dreptului* care identifică relația de imputare ce face legătura dintre o conduită calificată juridic (conduita pe care trebuie să o aibă persoana care răspunde din punct de vedere juridic) și o altă conduită calificată juridic (fapta ilicită). Pentru că răspunderea juridică este legată de “fapta ilicită” și

¹⁴ “Exact ca o lege a naturii, și o propoziție juridică leagă două elemente. Însă legătura care își găsește expresie în propoziția juridică are un înțeles cu totul diferit de cea care descrie legea naturii: cauzalitatea. Este evident că legătura dintre crimă și pedeapsă, delict civil și execuție silită, boală contagioasă și internare nu este una de tipul cauză-efect. În propoziția juridică nu se afirmă, ca în legea naturii, că, dacă este A, este și B, ci că, dacă este A, trebuie să fie și B, chiar dacă *în realitate* B nu este. Faptul că sensul legăturii dintre elementele propoziției juridice este diferit de cel al legăturii dintre elementele legii naturii își are originea în aceea că în propoziția juridică legătura este realizată de către o normă stabilită de autoritatea de drept, deci printr-un *act volitiv*, în timp ce legătura de tip cauză-efect, afirmată în legea naturii este independentă de orice asemenea intervenție” - a se vedea H. Kelsen, *Doctrina pură a dreptului*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 104-105.

¹⁵ “Afirmarea că un individ este zurechnungsfähig („responsabil”) înseamnă că o sancțiune poate fi aplicată unei persoane dacă aceasta comite un delict. Afirmarea că un individ este nungsfähig („iresponsabil”) - de exemplu, deoarece este copil sau bolnav mintal - înseamnă că o sancțiune nu poate fi aplicată unei astfel de persoane chiar dacă a comis un delict. Formulând această idee în mod mai precis, putem spune că în primul caz o sancțiune este legată de un comportament delictual, în vreme ce în al doilea caz o sancțiune nu este legată de un astfel de comportament. Noțiunea de imputabilitate (Zurehnung), ca fiind legătura specifică dintre delict și sancțiune, este subînțeleasă în decizia judiciară potrivit căreia un individ este sau nu responsabil din punct de vedere legal (zwehnungsfähig) pentru comportamentul său. Așadar, putem spune: sancțiunea este imputată delictului; nu este efectul delictului.” - a se vedea H. Kelsen, *Cauzalitate și imputabilitate*, articol tradus în limba română în “Noua Revistă de Drepturile Omului” nr. 4/2006, p. 167.

nu de “fapta nelegală”, înseamnă că, într-un mod subtil, actul de aplicare a dreptului nu se poate face fără cunoașterea dreptului și a ordinii juridice.

6. O diferențiere și mai nuanțată a relațiilor juridice care include și relația de imputabilitate, o găsim la W.N. Hohfeld¹⁶. Autorul concepe o teorie generală a relațiilor juridice, care pune în evidență că nu putem lua nicio decizie validă în raționamentul juridic fără analiza corectă a tuturor relațiilor juridice relevante. “Fapta ilicită” este, din punctul de vedere al acestei teorii, un produs logico-juridic, rezultat din raportări complexe ale conduitei la relațiile juridice pe care aceasta le afectează - conform schemei de relații propuse de autor.

Drept <i>Right</i>	Obligație <i>Duty</i>	Putere <i>Power</i>	Răspundere <i>Liability</i>
Privilegiu <i>Privilege</i>	„No-Right” <i>„No-Right”</i>	Imunitate <i>Immunity</i>	Incapacitate <i>Disability</i>

Teoria lui Wesley Hohfeld oferă o tipologie utilă a relațiilor juridice care trebuie analizate cu ocazia calificării unei conduite ca ilicite, dar și schema de relații care modelează stabilirea răspunderii. Schema lui Hohfeld evidențiază, în primul rând, că universul discursului juridic, la care se raportează, inevitabil, și raționamentul juridic, este împărțit în două părți: (1) una care are semnificație în ceea ce privește relațiile juridice - cu alte persoane - care se creează prin actul omisiv sau comisiv al lui X (automat și independent de voința unui subiect dat, numit X, de a le crea) și (2) alta care se activează când raționăm cu privire la relațiile pe care le creează chiar X prin actul său voluntar.

Dăm acestei teorii următoarea interpretare: câtă vreme ceea ce poate fi observat sau analizat, cel puțin într-o primă fază a raționării, este doar o *conduită*, nu o putem califica din punct de vedere juridic (și acesta este, credem noi, punctul forte al schemei lui Hohfeld) decât dacă o situăm inițial (metodologic) într-una din cele două clase de relații.

Această abordare susține, cu forța unei teorii generale a relațiilor juridice, că pentru a considera ilicită o conduită este *insuficientă* o judecată de relație care să o raporteze *indistinct* la ordinea de drept. *Înainte* de calificarea juridică este necesară analiza sistemului de relații juridice care construiesc ordinea juridică, astfel încât să putem localiza relația juridică vizată de conduita analizată.

7. O concluzie generală a lucrării s-ar putea desprinde astfel: clișeuul “fapta ilicită-condiție a răspunderii juridice” poate pune în pericol raționamentul juridic și știința dreptului. Aparenta lui claritate ocultează (și, din păcate, îndepărtează), în realitate, analize absolut necesare, atât în ceea ce privește “fapta ilicită”, cât și ceea ce privește imputarea răspunderii. Doar un raționament al științei dreptului, la nivelul unei teorii generale, poate să stabilească, integrând toate elementele ordinii juridice, printr-un demers interdisciplinar, metode teoretice utile pentru judecățile extrem de complexe care furnizează ceea ce calificăm drept “faptă ilicită”, sau care stabilesc legatura normativă, de fiecare dată specifică, prin care este imputată răspunderea juridică. Aceasta înseamnă că, în mod subtil, actul de aplicare a dreptului, oricât ar fi de “particular” sau de “specific”, nu se poate face, în mod valabil, fără cunoașterea științei dreptului și a tipului de relații care crează în realitatea juridică.

BIBLIOGRAFIE:

¹⁶ Wesley Newcomb Hohfeld, *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*, în “The Yale Law Journal”, Vol. 26, No. 8, 1917, p. 710-770, disponibil online *in extesno* la <http://www.jstor.org/stable/786270>, site consultat (și) la data de 04.10.2014.

1. Antoniu, George, *Vinovăția penală*, Editura Academiei Române, Ediția a II-a, București, 2002.
2. Antoniu, George, *Noul Cod Penal. Vol.I (art. 1-56). Comentariu*, Editura C.H. Beck, București, 2006.
3. Antoniu, George, *Unele reflecții asupra conceptului de incriminare și conceptului de infracțiune*, în volumul omagial „*In Honorem Radu I. Motica*”, Universul Juridic, București, 2012.
4. Carbonnier, Jean, *Droit civil, Obligations*, Paris, Presses Universitaires de France, Paris, 2000.
5. Chevreau, Emmanuelle, Mausem, Yves, Bougle, Claire, *Introduction historique au droit des obligations*, Editura LexisNexis S.A., Paris, 2007.
6. Crawford, James, *The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect*, în “*The American Journal Of International Law*”, [Vol. 96], 2002.
7. Diaconu, Dana, *De la „dreptul savant” la știința dreptului. O perspectivă epistemologică asupra cercetării în drept*, în “*Analele Universității de Vest din Timișoara*”, seria Drept, vol. 1/2012.
8. Gherdan, Sergiu, *Răspunderea delictuală subsidiară*, în “*Pandectele Române*” nr. 6/2012.
9. Hohfeld, Wesley Newcomb, *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning*, în “*The Yale Law Journal*”, Vol. 26, No. 8, 1917.
10. Kelsen, Hans, *Doctrina pură a dreptului*, Editura Humanitas, București, 2000.
11. Kelsen, Hans, *General Theory of Law and State*, The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New Jersey, 2007.
12. Kelsen, Hans, *Cauzalitate și imputabilitate*, tradus în limba română în “*Noua Revistă de Drepturile Omului*” nr. 4/2006.
13. Mihai, Gheorghe, *Fundamentele dreptului, Știința dreptului și ordinea juridică*, vol. I, ediția a doua, Editura C. H. Beck, București, 2009.
14. Neculaescu, Sache, “*Reflecții privind soluțiile Noului Cod civil în materia răspunderii civile delictuale*”, în volumul *Noul Cod civil, Comentarii*, coordonat de Marilena Uliescu, Editura Universul Juridic, București, 2011.
15. Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge, 2001, p. 87.